

Ольга Клименко
(Запоріжжя)

УДК 811.111–26'373.43

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

З'ясовано особливості використання okazіональних слів у сучасній англійській художній літературі. Встановлено, що лінгвістичний статус okazіональних одиниць визначається їх мовленнєвою природою, виникнення та функціонування okazіоналізмів зумовлено комунікативними потребами – номінативними та прагматичними, при домінування останніх. Okazіональні слова, в яких найбільш повно відображається креативний потенціал автора художнього твору, проаналізовано в структурному та функціональному аспектах, виявлені основні функції okazіоналізмів, створених в результаті індивідуально-авторської словотворчості на базі іншомовних слів, визначено їх роль в структурі та концептуальній системі літературного твору: в художньому мовленні okazіональні слова виступають засобом реалізації цільової настанови автора, спрямованої на здійснення впливу на читача, є засобом вираження художньо-естетичного задуму автора.

Ключові слова: okazіоналізм, авторське новоутворення, художнє мовлення, комунікативні потреби, номінативна та прагматична функції, структура, система, словотворчість, естетичний задум.

Постановка наукової проблеми. Okazіональні одиниці посідають особливе місце в художньому мовленні серед багатства мовних засобів емоційно-експресивного вираження та емоційного впливу. Хоча в лінгвістичній літературі існують розбіжності у визначенні поняття okazіоналізму, більшість авторів, що займаються цим питанням [1–6], виділяють наступні риси, характерні для мовленнєвих авторських новоутворень: належність до мовлення; нерегулярність вживання та функціональна одноразовість; утворюваність; ненормативність та позасистемність; індивідуальна авторська належність; контекстуальна залежність; новизна та незвичність незалежно від часу створення; словотворча похідність; номінативна факультативність; прагматична маркованість та значний прагматичний потенціал. Дослідники відзначають «інгерентний характер» okazіональної експресивності [3, с. 101]: okazіональні одиниці є експресивними за природою, в силу особливостей будови, міра експресивності неоднакова: чим менше порушень нормативності (формального чи семантичного плану), тим менш okazіональним (та експресивним) є слово.

Ефект новизни та удавана «неправильність» в художньому мовленні мають характер запланованості та є комунікативно і естетично значущими. Це зумовлює інтерпретативність абсолютної більшості okazіональних утворень в контексті художнього твору. **Метою** даної статті є визначення особливостей функціонування англійських okazіональних авторських утворень в художньому тексті, їх формально-змістової структури та комунікативно-функціональних характеристик. **Об'єктом** дослідження виступають okazіональні одиниці англійської мови як результат авторської словотворчості та ключовий елемент при створенні стилістичних та естетичних характеристик художнього твору. **Предметом** є структурні та функціональні характеристики авторських okazіоналізмів в романі Е. Берджесса «*The Clockwork Orange*».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Okazіональні лексичні одиниці в англійському романі Е. Берджесса були створені на базі іншомовної лексики. Лексичні одиниці російського походження, асимільовані за законами англійської мови, використані автором okazіонально, створюють своєрідну систему спілкування британських підлітків. Створена Е.Берджессом мова, отримала в романі назву «надсат» (*nadsat*) –модифіковане закінчення російських числівників від «одинадцяти» до «дев'ятнадцяти». Така назва пояснюється тим, що носіями «надсата» в романі є підлітки (*nadtsatyje*) – «тінейджери» («*teenagers*») — буквально «надцятилітні»; або скорочено — «тіни» («*teens*»). О.В. Ребрій називає такі створені авторами художніх творів штучні мови «квазімовами», а окремі елементи таких мовних систем – «квазілексемами» [5, с. 536]. Сама назва мови підлітків «надсат», також вигадана самим Е. Берджессом. Використання автором вигаданої мови мало не тільки естетичну, але й прагматичну мету. Автору необхідно було, щоб мова його героїв була

унікальною та залишалась нестаріючою та незвичною, тим самим підкреслюючи байдужість молоді до суспільних норм й правил та незалежність молодіжної субкультури від решти суспільства [8, с. 2].

На нашу думку, саме прагнення досягти максимального емоційно-експресивного стилістичного ефекту лежить в основі використання оказіональних одиниць в художньому мовленні. Художні твори повинні приваблювати увагу читачів. Тому автори намагаються використовувати мовні засоби, які відрізняються яскраво вираженою експресією. Експресивним є те, що є незвичним, що порушує норми (словотвору, стилістики, лексичної сполучуваності, тощо), і тому привертає увагу. Свідоме використання автором ним самим вигаданих слів завжди є змістовним, естетично-значущим та експресивним. Створюючи оказіоналізми, автори прагнуть відкрити в слові нові смислові грані, мовними засобами створити неповторний образ. При цьому автор не ставить перед собою завдання зробити ці слова узуальними, ввести їх до широкого вжитку. Призначення цих одиниць інше – служити виразним засобом у контексті одного конкретного твору [3, с. 100].

У художньому мовленні роману «*The Clockwork Orange*» необхідність створення нового засобу номінації була зумовлена прагненням автора концептуалізувати в новій формі зміст, вже відомий в англomовному суспільстві, який традиційно реалізується за допомогою узуальних засобів. Оказіонально-авторські інновації, створення яких було обумовлене номінативними потребами, можуть бути поділені на дві групи: 1) оказіоналізми - синоніми узуальних лексичних одиниць, напр.: ...*with her was this chelloveck who was her moodge, youngish too with horn-rimmed otchkies on him...* (Burgess, p.21); 2) оказіоналізми – аналоги синтаксичних конструкцій, напр.: ...*And we went to a nice patch of street dark to watch through the window what was ityying on* (Burgess, p.57).

Із точки зору прагматичного аспекту необхідність нового засобу номінації викликана бажанням мовця вплинути на адресат, регулювати його поведінку, прагненням відобразити особливий стан мовця за допомогою прагматичного компоненту. Прагматичний компонент складають експресивні, оцінні, емоційні елементи значення, які обумовлюють доречність появи нового слова як засобу реалізації комунікативних стратегій мовця: переконання, схвалення, осуд, привернення уваги, тощо. Довільний характер виникнення новоутворень та притаманна їм тенденція передавати зміст, вже відомий у даному мовному суспільстві, визначають домінуючу позицію прагматичних факторів у процесі створення оказіоналізмів.

Необхідно вказати, що перевага прагматичного компонента відображається і на структурному рівні. Це пояснюється тим, що оказіональна словотворчість загалом орієнтована на застосування таких словотворчих способів та моделей, що посилюють прагматичний потенціал новоутворень. Як показують результати дослідження, домінуючими у створенні оказіональних одиниць в досліджуваному художньому творі були такі способи словотворення:

1. Афіксація. Найбільш продуктивними є префікси *under-* (*underveshch, underveck*), *ex-* (*ex-droog*); суфікси: *-ful* (*rookerful, rotful*), *-er* (*rabbitter, morder, rooker, goober*), *-ness* (*skorriness*); *-less* (*yarbleless*); *-ie* (*droogie*). Слід відзначити суфікс «-у», який утворює прикметники (*grahzny, grazzy, gloopy, bezoomny, dobby, nadmenny, oozhassny, vonny, bolnoy, cally, shooty, oomny, choodesny, polezny, droogy, skorry, sladky, bugatty, nochy, plushy, zooby*), іменники (*bratty, krovvy, nochy, domy*) та дієслова (*to gooly, jeezny, to vidy, to slooshy*).

2. Конверсія. У більшості випадків зустрічається перехід дієслів до іменників (*having a good loud peet of chai, a man-size crast, a very close smot*) та іменників до прикметників (*a nochy air, a krovvy face*).

3. Словоскладання (*bogman, glazlid, glazball, cell-droog, nadsat-talk, krovvy-red, disk-bootick, cat-tolchock, hen-korm*), інколи поєднується з афіксацією (*krovvy-covered, rooker-bones, shop-crasting*).

4. Скорочення. Особливо складними для сприйняття і розуміння є оказіональні слова, частину (часто початкову) яких автор відкидає, залишаючи лише скорочену (останню) частину (*veck – chelloveck, cheena – zhenshcheena, bratchny – vnyebrachnyi, nazz – nazad*). Так, створюється висока експресивна навантаженість та яскравий стилістичний ефект (*cheest, drat, sloochat, smot, skvat, osoosh, biblio, zammechat, veck, cheena, chasso, bratchny, nazz*).

Відзначимо, що серед проаналізованих оказіоналізмів переважають іменники у той час як кількість дієслів та прислівників незначна. Використання багатьох прикметників пояснюється

інтенцією автора концептуалізувати ознаки, найбільш типові для описуваного об'єкту. Закономірність такого творення okazіональних інновацій в художньому мовленні обумовлена, на нашу думку, впливом тенденції до номіналізації.

Особливість функціонування okazіоналізмів в досліджуваному художньому творі визначається специфікою актуалізації їх головних функцій – номінативної та прагматичної. Аналіз номінативної функції індивідуально-авторських okazіональних одиниць, утворених на базі лексики іншомовного походження, вказує на перевагу антропоцентричності в характері їх номінації. Це підтверджує той факт, що найбільш репрезентативними є тематичні групи, пов'язані із людською істотою, її діяльністю та характеристиками:

“**Body**” – *brooko, tally, lapa* (“hand”), *voloss, glaz (glazzy), glazlid, glazball, gorlo, ooko, shiyah, keeshka, litso, morder, yahzick, rooker (rook), rooker-bones, cluve* (“nose”), *pletcho, goober, noga, gulliver, goloss, mozg, rassoodock, plott, krovvy, rot, yahma* (“rot”), *groody (goodies), zoobies, yarbles (yarblockos), pol.*

“**Human being**” – *devotchka, malchick (malchickwick), droog (droogie), moodge, pyahnitsa, chelloveck, veck, cheena, baboochka, ded, lewdies, ptitsa* (“a girl or a lady”), *forella* (“an old lady”), *brat (bratty), zheena, nadsats, under-vecks, cell-droogs, prostoopnick, prestoopnick, chasso, plenny, soomka (about old women), dama, rabitter, shoot, nazz, rozz* (“a policeman”), *millicent, bratchny.*

“**Positive qualities**” – *dobby, horrorshow, oomny, zammechat, choodesny, polezny, droogy, skorry, sladky, bugatty, sammy.*

“**Negative qualities**” – *grahzny, grazzy, gloopy, bezoomny, merzky, nadmenny, oozhassny, vonny, bolnoy, cally, shooty.*

“**Action**” – *to rabbit, a rabitter, rabbit, to cheest (up), to kopat, to sobirat, to lovet, to brosat, to privodeet, to kupet, to sloochat, to nachinat, to lubbilubb.*

Прагмасемантичний аналіз досліджуваних одиниць показує, що більшість з них поєднує в своїй семантичній структурі низку прагматичних сем, що потенційно сприяють посиленню їх впливу на адресата (читача). В прагматичній функції можна виділити експресивну та оціночну. За допомогою експресивного навантаження okazіоналізмів автор привертає увагу читача та намагається зацікавити його. Дія оціночної функції обумовлена наявністю оціночних сем, що входять до складу семантичної структури більшості okazіональних одиниць. Наприклад, лексична одиниця «yahma» в контексті роману позначає «рот людини»: *Then he let out a very shoomny smeck – pretending to start wiping his yahma with it... (Burgess, p.7).*

Слово «soomka» в романі ймовірно вживається за аналогією до російського розмовного варіанту «кошелка», який у сполученні з прикметником «старая» використовується для образливого позначення «літньої жінки»: *So then I creeched: “You filthy old soomka.” (Burgess, p.64).*

Додатковим засобом прагматичного впливу виступає сема образності, що підсилює експресивність okazіональних одиниць. Переважну більшість авторських okazіоналізмів в романі складають зооморфні метафори, які базуються на переносі особливостей та характеристик тварини на людину, наприклад: «lapa» означає «руку людини», «cluve» – «людський ніс», «forella» від рос. «форель» – «жінку літнього віку», «ptitsa» – «жінку будь-якого віку»: *And he launched a bolshy tolchok right on my cluve, so that red red nose-crovvy started to drip drip drip (Burgess, p.150); ...and there was this nasty vindictive starry forella with her wattles ashake and grunting as she like tried to lever herself up from the floor (Burgess, p.63); The starry old baboochkas were still there...so we rang the collocoll and ordered whatever the old ptitsas wanted (Burgess, p.11).*

Для створення певного прагматичного ефекту інколи основою авторських okazіоналізмів стають слова російської мови високого, книжного стилю, які в словниках мають позначку застарілих або книжних, а в романі входять до лексику підлітків-правопорушників. Так, слово «moodge» використовується не тільки в значенні «одружений чоловік», але і в застарілому значенні «будь-який чоловік у зрілому віці»: *“What is this, then?” I said, picking up the pile like of typing from off of the table, and the horn-rimmed moodge said... (Burgess, p.31).*

Для позначення людини без одягу використовується не звичне для всіх російське слово «голий», а книжне слово «nagoy»: *Then I pulled the lovely Ninth out of its sleeve, so that Ludvig was now nagoy too, and I set the nidle hissing on to the last movement, which was all bliss (Burgess, p. 150).*

Замість лексеми «тело» на позначення «організму людини в його зовнішніх фізичних формах» вживається його застарілий варіант «*plott*»: *I cursed and panted climbing, being tired in plott if not so much in brain (Burgess, p.31).*

Сучасні підлітки в романі п'ють із звичайних келихів, а називають їх «*chasha*», носять звичайний одяг, а називають його застарілим словом «*platties*», що має значення «будь-якого одягу, що носиться поверх білизни»: *After I had been given a nice chasha of real horrorshow coffee and some old gazettas and mags to look at while peeting it, this first veck in white came in (Burgess, p. 97); With my britva I managed to slit right down the front of one of Billyboy's droog's platties, very neat and not even touching the plott (Burgess, p.31).*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. На нашу думку, таке оказіональне використання застарілих та книжних слів іншомовного походження в мові підлітків надає тексту ще більшої незвичності, оригінальності та відображає художньо-естетичний задум автора. Вважаємо важливим підкреслити, що оказіональні лексичні одиниці інтегровані до тканини художнього твору, є невід'ємною частиною цього твору, але не зустрічаються у позатекстовому мовному середовищі. Оказіоналізми в художньому мовленні є результатом авторської творчості, мають непередбачуваний, індивідуальний характер та створюють певний стилістичний ефект, який може стати перспективою подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейрахова К. Оказионализмы в книгах для детей и фантастике / К.Бейрахова // English. – 2001. – №23. – С. 1–8.
2. Карпіловська Є.А. Неузале словотворення: правила "три без правил" / Є.А. Карпіловська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 2005. – Том 8. – №1. – С.106–117.
3. Косович О.В. Оказионализмы у французькому художньому мовленні / Косович О.В. // Нова філологія. – 2006. – Вип. 25. – С. 98 – 103.
4. Молодчая Н.С. Когнитивный аспект семантических окказионализмов / Н.С. Молодчая // Вчені записки ХГІ «Народна українська академія». – Харків: Око, 2002. – Т. 8. – С. 465 – 471.
5. Ребрий О.В. Особенности перевода окказиональных элементов квазиязыков / О.В. Ребрий // Вчені записки ХГІ «Народна українська академія». – Харків: Око, 2002. – Т. 8. – С. 534 – 543.
6. Янко-Триницкая Н.А. Оказиональное словообразование / Н.А.Янко-Триницкая // Словообразование в современном русском языке. – М.: Индрик, 2001. – С.462–482.
7. Burgess A. The Clockwork Orange. – New York and London: W.W. Norton and Company, 1986. – 192 p.
8. Hymn S.E. Nadsat speak. – [http:// www.soomka.com](http://www.soomka.com). – 2004. – 5 p.

Клименко О. Оказионализмы в английской художественной речи.

Выявлены особенности употребления окказиональных слов в современной английской художественной литературе. Установлено, что лингвистический статус окказиональных единиц определяется их речевым характером, возникновение и функционирование окказионализмов обусловлено коммуникативными потребностями – номинативными и прагматическими, при доминировании последних. Оказиональные слова, в которых находит наиболее полное воплощение креативный потенциал автора художественного произведения, проанализированы в структурном и функциональном аспектах. Определены основные функции окказионализмов, созданных в результате индивидуально-авторского словотворчества на базе иностранных слов, их роль в структуре и концептуальной системе литературного произведения: в художественной речи окказиональные слова выступают средством реализации целевой установки автора, направленной на оказание речевого воздействия на читателя, и являются средством выражения художественно-эстетического замысла автора.

Ключевые слова: *оказионализм, авторская инновация, художественная речь, коммуникативные потребности, номинативная функция, прагматическая функция, структура, система, словотворчество, эстетическое воздействие.*

Klimenko O. Nonce-words in Modern English literature.

The article focuses on complex study of nonce-words, which are widely used in Modern English literature. Linguistic status of nonce-words is determined by their speech character. The origin and functioning of nonce-words in fiction are stipulated by communicative needs: nominative and pragmatic, the latter being the dominant one. Nonce-words revealing the creative potential of the author's creative activity are analyzed as to their structural and functional aspects. The study distinguishes main functions of nonce-

words created on the basis of foreign units, used as a material for creative activity and individual word-formation, and determines their role in the structural and conceptual system of literary work: the nonce-words serve as a means of realization of the author's intention aimed at exercising speech influence on the reader to satisfy certain stylistic and aesthetic purposes of the author.

Key words: nonce-word, author's innovations, literary work, communicative needs, nominative function, pragmatic function, structural and conceptual system, individual word-formation, aesthetic purpose.

Оксана Коваль
(Львів)

УДК 81'37:796.342

СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТЕНІСУ

Стаття присвячена комплексному аналізу термінології тенісу на структурному, семантичному, та функціональному рівнях. Семантична структура терміна тенісу проаналізована з урахуванням ієрархії: термінологічного поля, мікрополя, термінологічних груп. Аналіз семантичного поля здійснено методом компонентного аналізу та словникових дефініцій, що уможливило виокремлення термінів макрополя та відмежування мікрополя. Досліджено різні способи терміноутворення, серед яких продуктивними виявлено процеси метафоризації та метонімізації, в морфологічному - афіксацію, у синтаксичному - терміни словосполучення, морфолого-синтаксичному - терміноскладання. Також акцентовано увагу на функціональних особливостях терміна тенісу.

Ключові слова: термінологічне поле, процеси терміноутворення, значення-смысл, сема, спортивний медіа-дискурс.

Постановка наукової проблеми Спорт належить до невід'ємної частини професійного, культурного, економічного, соціального та політичного життя суспільства. Будь-який вид спорту, у тому числі теніс, представлений притаманною йому термінолексикою, що зумовлює необхідність усебічного дослідження та лексикографічного опису. Такі ігрові види спорту, як: теніс, настільний теніс, бадмінтон, привертають не тільки увагу засобів масової інформації, а також дослідників-термінологів. Теніс як спортивна гра, представлена декількома її видами (настільний, пляжний, великий теніс), який об'єднує представників різних професій. Характерними рисами термінології тенісу є його поліфункціональність та семіотична насиченість [9, с. 6].

В Україні англійська термінологія тенісу ще не була предметом окремого дослідження. Тому потреба такого дослідження пояснюється актуальністю як вивчення його структурних, семантичних та функціональних особливостей, так і укладенню вузькоспеціальних галузевих словників термінології тенісу. У Росії за останні роки вийшло декілька спеціалізованих праць, серед яких особливої уваги заслуговує "Теннисный лексикон" В.І. Ліховцевої (2010).

Актуальність статті зумовлена по-перше відсутністю комплексного дослідження структурно - семантичних та функціональних параметрів терміносистеми тенісу; по-друге необхідністю системного вивчення спеціальної англійської спортивної термінології підмови тенісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Серед українських дослідників спортивної термінології, слід відзначити праці М.М. Паночка, та О.В. Боровської, які зосередили свої дослідження на співвідношенні національного та інтернаціонального у ракурсі перекладу спортивних термінів. Вивченню термінології тенісу присвячені також праці російських дослідників, зокрема: Д.Н. Нурсєвої (термінологія тенісу в англійській та російській мовах), К.Л. Полонської (особливості функціонування тенісної спортивної терміносистеми в англійській мові).

Мета статті полягає у тому, щоб комплексно проаналізувати англійську спортивну термінологію тенісу, основні шляхи і способи її терміноутворення у сучасному англійському спортивному дискурсі як на структурно-семантичному, так і функціональному рівнях. **Завдання** статті визначені її метою, та полягають у наступному: (1) описати джерела виникнення та